

■ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ»

Γιώργος Ε. Σκουλάς

Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών, Οικονομικών
Και Πολιτικών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Περίληψη

Στόχος του άρθρου είναι η διερεύνηση των βασικών αιτίων που ο εργαζόμενος πληθυσμός εμφανίζεται σήμερα ανίσχυρος να αντιμετωπίσει τις πολυπλοκότητες του σύγχρονου κόσμου. Δηλαδή, τα σύνθετα προβλήματα που ανακύπτουν στον τομέα της παραγωγής, στο συνδικαλισμό και στην εκπαίδευση, υπό την επίδραση των ριζικών μεταβολών που σημειώνονται στην τεχνολογία σε διεθνή πλαίσια. Στο πλαίσιο του διαμορφούμενου εργασιακού περιβάλλοντος εγείρεται το ερώτημα εάν η εκπαίδευση μπορεί να παρακολουθήσει και να προσαρμοστεί στις συνθήκες των εξελίξεων αυτών. Με την αναδιάρθρωση του παραδοσιακού χώρου της εργασίας προκαλείται μια πολύπλευρη και πρωτόγνωρη αποδυνάμωση της παραδοσιακής μορφής οργάνωσης των εργαζομένων. Γ' αυτό και η προσοχή εστιάζεται στη μελέτη της νέας μορφής πάλης, οργάνωσης και λειτουργίας του συνδικαλισμού, εξετάζοντας παράλληλα τις δυνατότητές του σε θέματα παιδείας.

Λέξεις Κλειδιά

Εκπαίδευση, Εργασία, Συνδικαλισμός και Οργάνωση, Παγκοσμιοποίηση

1. Εισαγωγή

Το θέμα που θα μας απασχολήσει σ' αυτό το κείμενο, είναι κατά πόσο οι συνέπειες της τεχνολογίας και γενικότερα της πληροφορικής και των επικοινωνιών σήμερα είναι ωφέλιμες για τον άνθρωπο με τις εξελίξεις που σημειώνονται διεθνώς. Δηλαδή οι σχέσεις που διαμορφώνονται στον εργασιακό χώρο μεταξύ εργοδοσίας-εργασίας, ωφελούν τον εργαζόμενο ή όχι; Οι τεχνικές γενικά που εφαρμόζονται στην τεχνολογία, κυρίως στις προηγμένες βιομηχανικά χώρες, είναι οι κατάλληλες ώστε να οδηγήσουν θετικά τον άνθρωπο και την κοινωνία; Με άλλα λόγια, πόσο ορθά ανταποκρίνεται η τεχνολογία στις παραπάνω απαιτήσεις και προσδοκίες; Με την αλματώδη οικονομική ανάπτυξη και τις εξελίξεις στην τεχνολογία, την έρευνα και την επιστήμη των τελευταίων δεκαετιών, γεννάται η απορία για το ποιος ωφελείται από αυτήν σήμερα. Ένα πιο συγκεκριμένο ερώτημα που αναδύεται είναι κατά πόσο παρέχεται η δυνατότητα στον άνθρωπο της εργασίας να παρακολουθεί, να κατανοεί και να συμμετέχει σ' αυτές τις εξελίξεις και με ποιον τρόπο; Γι' αυτό το λόγο, επιχειρείται μια εξέταση της εκπαίδευσης στον κόσμο της εργασίας εάν, δηλαδή, αυτή ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της παραγωγής, στα λειτουργικά και συνδικαλιστικά θέματα καθώς και στην κοινωνική διάσταση του τρόπου ανάπτυξης και εισαγωγής της νέας τεχνολογίας, που ο νέος χώρος εργασίας της πληροφορικής και παγκοσμιοποίησης επιβάλλει. Αναζητείται επομένως άλλη προσέγγιση στην εκπαίδευση του εργαζόμενου πληθυσμού, στο πλαίσιο της οικονομικής αναδιάρθρωσης που σημειώνεται, ώστε να έχει ουσιώδη αποτελέσματα γενικά στην εργασία και στους φορείς της.

Είναι γνωστό ότι ο ύστερος καπιταλισμός, ως κοινωνικός σχηματισμός, υφίσταται μια μεγάλη μεταβολή παγκόσμια η οποία έχει προσδιοριστεί ως παγκοσμιοποίηση. Αυτός ο όρος αρχικά, παραπέμπει στην αναμφίβολη κυριαρχία της ελεύθερης αγοράς επιδιώκοντας ένα αγοραίο χώρο με πλήρη ελευθερία από οιονδήποτε εξαναγκασμό. Μια απεξάρτηση από οποιαδήποτε επιβολή ή ακόμη και υπονόμευση της έννοιας του ελεύθερου χαρακτήρα της λειτουργίας της. Δηλαδή, υποδηλώνει μια αγορά η οποία δεν μπορεί παρά

να διέπεται από τους μηχανισμούς της προσφοράς και της ζήτησης και μόνο από αυτούς, εάν θέλει να περιφρουρείται ο ελεύθερος ανταγωνισμός στην λειτουργία της. Εντούτοις, η παγκοσμιοποίηση αναδεικνύει έναν θεμελιώδη ρόλο του ανταγωνισμού, την ελευθερία των παγκοσμίων αγορών και της αγοράς εργασίας σε διεθνή πλαίσια, καθώς και τη μείωση της σημασίας των οικονομικών συνόρων του έθνους-κράτους. Πράγμα που σημαίνει νέα μορφή ανταγωνισμού σε αντίθεση με ό,τι πρέσβευε η κλασσική έννοια του ανταγωνισμού, εκείνη του φιλελευθερισμού. Ενώ ο φιλελευθερισμός περιόριζε τις οικονομικές δραστηριότητες εντός των εθνικών συνόρων του κράτους, με φραγμούς και τελωνειακούς δασμούς σε άλλα κράτη, η παγκοσμιοποίηση σήμερα ανοίγει τα σύνορα αυτά διάπλατα.

Η παγκοσμιοποίηση επομένως, αναδεικνύει το άνοιγμα των πυλών με τα άλλα έθνη, τη μεγάλη «σημασία των διεθνών χρηματαγορών και το σημαντικό ρόλο της ελεύθερης διακίνησης κεφαλαίων».¹ Το αποτέλεσμα αυτού του ανοίγματος είναι μια παγκόσμια οικονομία χωρίς σύνορα. Παράλληλα, αναφέρεται στον καταλυτικό ρόλο των νέων τεχνολογιών και της τάχιστης πληροφόρησης κι επικοινωνίας. Ο όρος «**παγκοσμιοποίηση**», με λίγα λόγια, υποδηλώνει τον ανοιχτό χαρακτήρα της διεθνούς οικονομίας. Οι υποστηριχτές της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης, σύμφωνα με τον Φωτόπουλο, είναι θετικοί προς την παγκοσμιοποίηση επειδή θεωρούν ότι είναι ευεργετική για όλα τα κοινωνικά στρώματα καθώς και για το περιβάλλον.² Οι λόγοι γι' αυτό είναι ότι η παγκοσμιοποίηση «δήθεν επιτρέπει την ανάπτυξη του υγιούς ανταγωνισμού και έτσι οδηγεί σε βελτίωση της αποτελεσματικότητας και στη διάδοση όχι μόνο της γνώσης, αλλά επίσης των αγαθών της ανάπτυξης, μέσω αυτού που ονομάζουν 'φαινόμενο της διάχυσης προς τα κάτω'».³ Εντούτοις, «άλλες θεωρίες εφιστούν την προσοχή μας στη σπουδαιότητα των εθνικών κυβερνήσεων και εγχώριων

1. Λύτρας Α. (2000) *Κοινωνία και Εργασία: ο Ρόλος των Κοινωνικών Τάξεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 34.

2. Φωτόπουλος Τ. (2002) *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σσ. 33-34.

3. Βλέπε στο ίδιο, σελ. 34.

οικονομιών στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας».⁴ Έτσι δίνουν την «ερμηνεία της διαρκούς παρέμβασης του κράτους στην οικονομία παρά τον εμφανή θρίαμβο του νεοφιλελευθερισμού και την αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση».⁵ Όσο πιο ανοιχτές γίνονται όμως οι αγορές τόσο μεγαλύτερος φαίνεται να είναι ο βαθμός συσσώρευσης του πλούτου σε πιο λίγα χέρια αλλά και πιο αδύναμο το κάθε κράτος για παρεμβάσεις. Με αδύναμο κράτος σε παρεμβάσεις μένει ο εργαζόμενος χωρίς προστασία και η αγορά στην αναρχία. Πρόκειται για αναρχία τέτοια που σημαίνει την «αλόγιστη χωρίς ρύθμιση ανεξαρτησία των μεριδών της αστικής τάξης στη μεγάλη εκμετάλλευση των εργαζόμενων ατόμων, η οποία παράγει διακριτικά βασικές αντιφάσεις».⁶ Άλλα και η όποια παρέμβαση του κράτους σήμερα, σε αντίθεση με την κλασική εποχή του φιλελευθερισμού, δεν θα είχε θετικό αποτέλεσμα για την εργασία επειδή το ίδιο είναι μέρος του μονοπωλιακού κεφαλαίου με τις διάφορες μερίδες και δημόσιες κρατικές επιχειρήσεις του.

Το ερώτημα που ανακύπτει συνεπώς είναι, εάν έχει ιστορικά αποδειχτεί ότι ο παραπάνω ανταγωνισμός ο οποίος απλώνεται σήμερα διεθνώς είναι πράγματι ελεύθερος. Πρέπει να διέπεται η αγορά από αυτές τις ουδέτερες φυσικές δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης ή όχι, κι αν ναι, που πρόκειται να καταλήξει;

2. Ιστορική Ανασκόπηση

Επιχειρώντας μια σύγκριση της τωρινής κατάστασης με ιστορικά προηγούμενες, εστιάζουμε στις βιομηχανικές επαναστάσεις που σημειώθηκαν στον 18^ο και 19^ο αιώνα αντίστοιχα. Κι οι δύο επαναστάσεις επηρέασαν θεμελιωδώς τις μεταβολές που σημειώθηκαν στη σφαίρα της οικονομίας και τεχνολογίας καθώς και στον τομέα της πολιτικής, εκ-

4. Gilpin R. (2003) *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, σελ. 163.

5. Βλέπε ίδιο, σελ. 163.

6. Σκουλάς Γ. (1996) *Κοινωνικές Τάξεις και Κράτος*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 62.

παίδευσης και κοινωνίας παγκόσμια. Δηλαδή, ενώ στη διάρκεια της πρώτης σημειώνεται ένας μετασχηματισμός της κοινωνίας από τη φεουδαρχική στην αστική της μορφή,⁷ στη δεύτερη έναν αιώνα αργότερα δημιουργείται μεγαλύτερη αλλαγή. Αυτή η αλλαγή στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ήταν συνέπεια των τεχνολογικών και επιστημονικών επιτεύξεων της 2^{ης} βιομηχανικής επανάστασης.

Συνεπώς, ενώ η πρώτη ήταν η επανάσταση του κάρβουνου και του σίδηρου, που συνεπάγόταν μια βαθμιαία επέκταση της χρήσης της μηχανής, τη στρατολόγηση ανδρών και γυναικών σε εργοστάσια και το μετασχηματισμό τους από τον αγροτικό τομέα στο βιομηχανικό, η δεύτερη ήταν διαφορετική. Απλά ήταν επιστημονική, ο ρυθμός της ταχύς, με πολύ μικρότερη ζήτηση απόμων χωρίς επιστημονική κατάρτιση. Η εκπαίδευση, ανταποκρινόμενη στις νέες τεχνολογικές και επιστημονικές απαιτήσεις, άνοιξε αναγκαστικά τις πύλες της σε όλα τα κοινωνικά στρώματα κι όχι μόνο στα προνομιούχα που παρεχόταν μέχρι τότε. Η επανάσταση αυτή, έδειξε ότι δεν ενδιαφερόταν να βελτιώσει και να αυξήσει τα υπάρχοντα αγαθά, αλλά πιο πολύ να δημιουργήσει καινούρια. Ο αντίκτυπός της έγινε γρήγορα αισθητός, σύμφωνα με τους ιστορικούς,⁸ οι συνέπειές της πιο βαρυσήμαντες και η αλλαγή στον τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπων πολύ πιο διαφορετική. Ήταν η αλλαγή της μεγάλης τεχνικής αυτοματοποίησης του βιομηχανικού τομέα και της ευρύτερης χρήσης της ηλεκτρικής ενέργειας. Ήταν συνεπώς, η επανάσταση του χάλυβα, του πετρελαίου και των χημικών προϊόντων, με τεχνολογικές επιτεύξεις και εφευρέσεις σε πολλούς τομείς όπως και σε εκείνον της ιατρικής. Δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι η ιατρική και η φαρμακευτική σημειώνουν επιτυχία, με τα αντιβιοτικά και τις βιταμίνες που ανακαλύπτονται στην μικροβιολογία και βιοχημεία, επειδή ενίσχυσαν και άλλες μεταβολές στον εργασιακό και κοινωνικό χώρο.

Η αλματώδης εξέλιξη που συντελείται στην τεχνολογία

7. Ίδιο, Κεφ. 1^ο. Βλέπε επίσης Hobsbawm E. (1990) *Η Εποχή των Επαναστάσεων 1789-1848*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.

8. Χομπομπάουμ E. (1990) *Η Εποχή των Επαναστάσεων*, Μορφωτικό Ίδρυμα Ε. Τ. Αθήνα.

στις μέρες μας, έναν αιώνα μετά, μπορεί να ονομαστεί τρίτη βιομηχανική επανάσταση που φέρει τη σφραγίδα μιας ακόμη μεγάλης κοινωνικής μεταβολής με προεκτάσεις σε πολλούς τομείς. Αυτές οι τεχνολογικές μεταβολές και εξελίξεις έχουν σημαντικές επιδράσεις στην παραγωγική διαδικασία και εργασία καθώς και στην αγορά γενικότερα. Αρκετοί ερευνητές⁹ της εποχής μας θα συμφωνούσαν ότι ο ρόλος της τεχνολογίας, επικοινωνιών και πληροφορικής, είναι κυριαρχικός. Η κυριαρχία αυτή εκδηλώνεται στον τομέα της επιστήμης και τεχνολογίας με δραματική εξέλιξη σε ένταση και έκταση στον κόσμο της εργασίας, στην αγορά και στην παραγωγική διαδικασία. Η μορφή ανάπτυξης των προηγμένων χωρών τείνει να τις φέρει κοντά τη μια με την άλλη καθώς και να τις εντάξει σε μια δέσμευση να υπακούουν στους ρυθμούς της οικονομίας. Οι ρυθμοί αυτοί εντούτοις, δημιουργούν ανισότητες αφού τα οφέλη των εξελίξεων τα οικειοποιούνται ορισμένες μόνο μικρές ομάδες της κοινωνίας. Έτσι, το πρότυπο ανάπτυξης που ακολουθείται στην οικονομία χαράζεται από τις διάφορες ελίτ για την παραγωγική διαδικασία ώστε να έχουν κέρδος και οικονομική ευρωστία. Υπό αυτό το πρίσμα, ο κίνδυνος της επιβολής της οικονομικής εξουσίας πάνω στην άσκηση της πολιτικής είναι ορατός. Μια επιβολή, που ενώ πειθαρχεί στους κανόνες του ατομικού κέρδους στην οικονομία μπορεί να θέτει σε κίνηση τη μηχανή του κράτους αντιγράφοντας την τροχιά και υιοθετώντας τη λειτουργία.

Ίσως να μπορούσε η διακυβέρνηση μιας χώρας να απαλλασσόταν από τις γνωστές νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις και να είχε τη δυνατότητα να ρυθμίζει με πρακτικές παρέμβασης τις διεθνείς εξελίξεις, έχοντας στόχο την ισόρροπη εθνική ανάπτυξη. Από τη στιγμή όμως, που η πολιτική ενδίδει στις επικλήσεις και απαιτήσεις του ιδιωτικού κεφαλαίου και υπονομεύεται παράλληλα κι ο ρόλος του εθνικού κράτους από τη διεθνοποίηση των οικονομικών συμφερόντων, αναπόφευκτα εξαλείφεται και αυτή η ίδια η αυτονομία της. Συνεπώς, όταν δεν επιτυγχάνεται η αναγκαία αυτονομία, οι δυνάμεις που εξουσιάζουν και οι πρακτικές τους αδυνα-

9. Ενδεικτικά βλέπε: N. Chomsky, E. Hobsbawm, Claus Offe, T. Φωτόπουλος, N. Μουζέλης, Π. Αντερσον κ.ά.

τούν να έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα και αφήνονται στη τύχη ώστε η εξέλιξη να διαγράφεται και να σχεδιάζεται από τις οικονομικές ελίτ.

Τοιουτορόπως, για να αποφευχθεί η υποταγή της πολιτικής στην οικονομία, οι κοινωνικοί θεσμοί όπως τα συνδικάτα πρέπει να ενεργοποιηθούν και να εκσυγχρονιστούν ώστε με τις δημοκρατικά εκφραζόμενες ιδέες τους και τη γενική παιδεία να μετασχηματιστούν για να ανταποκριθούν επαρκώς στις απαιτήσεις των εποχών. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο όταν οι θεσμοί αυτοί επισπεύσουν τον εκσυγχρονισμό τους καθώς και τη συνάφειά τους με την κοινωνία της πληροφορικής. Γ' αυτό, η παιδεία των εργαζομένων είναι κύριο μέλημα και αναπόσπαστο στοιχείο στην επίτευξη του εκσυγχρονιστικού σκοπού των συνδικάτων, αποκτώντας γνώση πληροφορικής. Το γεγονός επίσης ότι οι θεσμοί αυτοί γεννήθηκαν σε άλλες εποχές κι επιβάλλεται ο εκσυγχρονισμός τους, ώστε να εναρμονίζονται με τις νέες συνθήκες διαφορετικά είναι καταδίκασμένοι, είναι αναμφισβήτητο. Οι εργατικές οργανώσεις συνεπώς, πρέπει να πάρουν μέρος στον αγώνα με τους όρους και συνθήκες που διαγράφονται στον τομέα της τεχνολογίας και πληροφορικής. Έναν αγώνα που απορρέει από την ανάγκη να αλλάξει η υπάρχουσα κατάσταση που περιορίζει τους εργαζόμενους αποκλειστικά στη χρήση της όποιας τεχνολογίας. Δηλαδή, τους περιορίζει να έχουν μονάχα ρόλο και όχι λόγο ή συμμετοχή στις αποφάσεις για την παραγωγική διαδικασία και το σχεδιασμό της τεχνολογίας.

Όταν όμως στις μέρες μας, ως εποχή της παγκοσμιοποίησης, παραμερίζονται τα εμπόδια για το κεφάλαιο, ανοίγοντας τώρα διάπλατα τα σύνορα για την ελεύθερη κίνηση, εδραίωση, οργάνωση και συσσώρευση σε παγκόσμια κλίμακα, δημιουργείται μια άνιση σχέση ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία. Η εργασία δεν μπορεί παρά να βρίσκεται σε δυσμενή θέση και ανήμπορη να μεταβάλει τις συνθήκες εκείνες που θα της έδιναν υπόσταση και λόγο. Οι συνθήκες που διαμορφώνονται για τον εργαζόμενο, μπορεί να είναι ακόμη πιο δυσμενείς όταν οι οργανώσεις που τον εκπροσωπούν αδυνατούν να μετασχηματιστούν. Με τις νέες τεχνολογίες της πληροφορικής σήμερα, ο εργαζόμενος φαίνεται ανήμπορος να διαμορφώσει ανεξάρτητη κρίση

στο εργοστάσιο ή στο γραφείο και να ελέγχει ή να γνωρίζει αποτελέσματα που υπαγορεύονται από ειδικούς τεχνικούς ή προγραμματιστές.¹⁰ Όταν δε οι εργατικές οργανώσεις δεν εκδημοκρατίζονται, είναι καταδικασμένες να οδηγούνται μακριά από το στόχο τους, που είναι η εκπαίδευση, συνειδητοποίηση και η χειραφέτηση των μελών τους.¹¹

Η κυρίαρχη αστική αντίληψη που έχει επικρατήσει σήμερα, αξιώνει ότι στη μετάβαση προς την υπεροχή του πολιτιστικού κεφαλαίου, το πεδίο του ταξικού αγώνα μετατοπίζεται από το χώρο του εργοστασίου και κατευθύνεται προς το γραφείο, το γκισέ και τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Ένας τέτοιος χώρος όμως ταξικής πάλης δεν είναι και τόσο διαυγής. Παράδειγμα, η αντίληψη ότι η ταξική πάλη δεν μετατοπίζεται σε νέα πεδία αλλά μάλλον σταματά και τερματίζεται, έχει πλέον σε πολλά μέρη γενικευτεί. Επίσης, ότι σ' αυτή την όποια ταξική σύγκρουση, η μάχη μπορεί να χαθεί πριν ακόμη ξεκινήσει επειδή ο εν λόγω εχθρός δεν φαίνεται, αφού έχει γίνει ένας μεταμφιεσμένος αντίπαλος. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα, ως ήττα της εργασίας, μπορεί να είναι πλήρες όταν ο εργαζόμενος δεν μπορεί πια να διακρίνει την εκμετάλλευση που υφίσταται ο ίδιος. Ο κρίσιμος παράγοντας από τέτοια ήττα, είναι σίγουρα η υπαγωγή της εργασίας στην ηγεμονία του κεφαλαίου διαμέσου ιδεολογικής ενσωμάτωσης.¹² Ένα βασικό στοιχείο υπαγωγής αποτέλεσε η αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης της εργασίας ενάντια στα πραγματικά της συμφέροντα καθώς κι ο εκφυλισμός της μέσα στη διαμόρφωση των ανθρώπινων πόρων στις προηγούμενες δεκαετίες, του 1970 και 1980.

3. Συνδικαλισμός κι οι Σύγχρονες Διαστάσεις του

Ας δούμε παρακάτω γιατί αυτή η αρνητική πλευρά της ερ-

10. Rifkin J. (1996) *To Τέλος της Εργασίας & το Μέλλον της*, Εκ. Νέα Σύνορα, Αθήνα, σσ. 334-5

11. Λούξεμπουργκ Ρόζα, *Μεταρρύθμιση Η Επανάσταση*, Εκδόσεις Κοροντζή Δ. Αθήνα, σσ. 63-74.

12. Πουλαντζάς Ν. (1990) *Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σσ. 291-95. Επίσης, βλέπε Γκράμσι Α. (1971) *Τετράδια της Φυλακής*, και Λακλάο Ε. (1977).

γασίας αντανακλά την αδυναμία των συνδικάτων. Με άλλα λόγια, όταν απουσιάζει η ουσιώδης εκπαίδευση του εργαζόμενου πληθυσμού, τα ίδια τα όργανα που τον εκπροσωπούν δείχνουν φυσιολογικά μια αναποτελεσματικότητα αν όχι ανεπάρκεια, που απορρέει από το κενό που δημιουργεί η ελλειμματική γνώση. Το γεγονός ότι τα συνδικάτα, ως αντιπροσωπευτικά όργανα της εργατικής τάξης, εμφανίζονται σήμερα ανίσχυρα σε διεθνές πεδίο να υποβληθούν την αναγκαία μεταβολή και να διατηρήσουν σημαντική επιρροή στη μεταβιομηχανική τάξη πραγμάτων, βαθιά απογοητεύει. Τα αρνητικά συνθήματα για τον εργαζόμενο πληθυσμό και τις οργανώσεις του προβάλλονται με μεγάλους πηχυαίους τίτλους στα πρωτοσέλιδα εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων στις τελευταίες δεκαετίες. Όπως για παράδειγμα, «τέλος της εργασίας», «μνημόσυνο της εργατικής τάξης»¹³ κ.λ.π. Τα συνδικάτα παρουσιάζονται τοιουτοτρόπως ως αναχρονιστικές οργανώσεις, όπου η ιδεολογία τους και κυρίως η ταξική συνείδηση των μελών τους τείνει να εκλείψει. Συνεπώς, οι φράσεις αυτές είναι οι απόηχοι των παρακάτω αλληλοσυνδεόμενων διαστάσεων **αλλαγής** οι οποίοι έχουν μεταβάλλει το πλαίσιο στο οποίο τα συνδικάτα λειτουργούν.

Η πρώτη διάσταση αλλαγής σχετίζεται με τη δομή της κυριότητας της εταιρείας ή με την έννοια της ιδιοκτησίας της επιχείρησης. Δηλαδή, η ιδιοκτησία των επιχειρήσεων μεταβάλλεται διαρκώς, όπως με το μετοχικό κεφάλαιο, και γι' αυτό η εστίαση της εργατικής διαμαρτυρίας γίνεται αυξητικά αδύναμη και ομιχλώδης. Κατά συνέπεια, πολύ πιο λίγοι είναι εκείνοι ανάμεσα στους εργαζόμενους σήμερα που γνωρίζουν τους άλλους οι οποίοι είναι επιβλαβείς και χωρίς συνείδηση. Φαίνεται να παραχωρείται ένας διευθυντικός και εποπτικός έλεγχος σε μια μισθωτή τάξη προσωπικού και διευθυντών, οι οποίοι ωστόσο έχουν ελάχιστη κυριότητα στην εταιρεία. Αυτή η μερίδα τάξης δίνει αναφορά σε μια απόμακρη ομάδα θεσμικών μετόχων που μπορεί ο

13. Rifkin J. (1996) *To Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της, η Δύση του Παγκόσμιου Εργατικού Δυναμικού και το Χάραμα της Μετά την Αγορά Εποχής*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα, σσ. 250-344. Βλέπε επίσης Μηλιό Γ. «Ποιος φοβάται την Εργασία; Θρύλοι για το Τέλος της Εργασίας στην Εποχή της Αυτοματοποίησης», Περιοδικό 'ΘΕΣΕΙΣ', Τεύχος 57, 1996.

καθένας τους να έχει κάποιο έλεγχο πάνω στην πολιτική της εταιρείας. Σε μερικές χώρες είναι τόσοι οι μέτοχοι όσα είναι και τα μέλη του συνδικάτου.

Οι εργαζόμενοι σε αρκετές θέσεις εργασίας κυρίως στο δημόσιο τομέα, δεν μπορούν να σχετίζονται με έναν μέτοχο ή εργοδότη, επειδή απλά είναι ανύπαρκτος. Γι' αυτό άλλωστε, υπάρχουν και διαφορετικές κατηγορίες εργαζομένων: α) εκείνοι των οποίων η εργασία βασίζεται σε ανάθεση υπεργολαβίας πάνω σε συμβόλαιο ή με το κομμάτι, και β) εκείνοι που υπάγονται στον ιδιωτικό τομέα οι οποίοι μπορούν να αυτό-απασχολούνται. Δηλαδή, να εργάζονται στις δικές τους εγκαταστάσεις ή στις δικές τους οικίες. Κατά αυτόν τον τρόπο, γίνεται αρκετά δύσκολο για το καθένα από αυτά τα διευρυνόμενα στελέχη των συνδικάτων να δοκιμάσουν ή να αναπτύξουν ταξική συνείδηση ή ακόμη και συνδικαλιστική συνείδηση. Εφόσον, η δική τους ατομική εργατική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται ως υψηλής εργασιακής θέσης φρόνηση, αυτό-πειθάρχηση και αυτό-εκμετάλλευση.¹⁴

Η δεύτερη διάσταση σχετίζεται με την αλλαγή που σημειώνεται στο στυλ της διεύθυνσης. Σε μεγάλες εταιρείες, που η φύση και η κλίμακα θεωρήσεων και μελετών του έργου απαιτούν τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού εργαζομένων κάτω από μία στέγη, ο τρόπος επιστασίας ή εποπτείας και η διαφοροποίηση της εργασίας επίσης μεταβάλλονται. Ο Φορντισμός ως πρότυπο στην παραγωγική διαδικασία αντανακλά στην αυτοματοποιημένη παραγωγή. Δηλαδή, στη συναρμολογημένη χρήση των μηχανών σε μορφή αλυσίδας, “assembly line”, όπου το υπό κατασκευή προϊόν μεταφέρεται μηχανικά στους εργαζόμενους και με ένα ρυθμικά προγραμματισμένο τρόπο συναρμολογείται και παίρνει την τελική του μορφή.¹⁵ Το μοντέλο αυτό, δεν απαιτεί ιδιαίτερες τεχνικές γνώσεις ή ειδικεύσεις για να ανταποκριθεί ο εργαζόμενος, παρά μόνο ταχύτητα στις επαναλαμβανόμενες χωρίς καθυστερήσεις κινήσεις που θα πρέπει να κάνει στο

14. Dahrendorf Ralf, (1959) *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford. Εδώ αναφέρεται ότι “η σύγκρουση στη βιομηχανία γίνεται λιγότερο βίαιη επειδή η ύπαρξή της έχει γίνει αποδεκτή και οι εκδηλώσεις της έχουν κοινωνικά ρυθμιστεί”, σσ. 257-260.

15. Lipietz Alain, (1985) *Αυταπάτες και Θαύματα: Προβλήματα του Περιφερειακού Φορντισμού*, Εξάντας, Αθήνα, σσ. 122-130.

ρυθμό των αυτοματοποιημένων μηχανών κατά την εκτέλεση της παραγωγής.

Η εναρμόνιση κερδών με αυξήσεις μισθών, παραλληλίστηκε στην Φορντ και έτσι διατηρήθηκαν οι απεργίες σε χαμηλά έως μηδενικά επίπεδα. Γι αυτό, θεωρήθηκε ως ένα σύστημα συμβιβασμού εργασίας-εργοδοσίας με διακανονισμούς και ρυθμίσεις,¹⁶ που απαιτούσε όμως επιστημονική διοίκηση για αποτελεσματικό έλεγχο. Τέτοιου είδους διοίκηση επιστημονικού χαρακτήρα την ανέλαβε ιστορικά η μέθοδος του Τάϋλορ που πήρε το όνομα του «τεϋλορισμός». Ο Ταϋλορισμός μελέτησε τις κινήσεις του εργάτη που μπορεί να αποδώσει στο μέγιστο των δυνατοτήτων του την ώρα, για να τις καθιερώσει μετά, είτε με το κομμάτι είτε με αυτοματοποιημένο μηχανικά τρόπο, ώστε να μη χρειάζεται κανείς να τις επιβλέπει. Η επίβλεψη γινόταν από μόνη της, με αυτή την αυτοματοποίηση, χωρίς να απασχολείται προσωπικό για το οποίο θα έπρεπε να δίνονται υψηλές αμοιβές.

Ο Ταϋλορισμός ως μέθοδος διοίκησης της φορντικής επιχείρησης θεμελιώθηκε στη βάση του διαχωρισμού μεταξύ παραγωγής και ελέγχου. Ο «ταϋλορισμός» κι ο «φορντισμός»,¹⁷ όπως παρατήρησε ο Γκράμσι, ως σύστημα ορθολογικά αυτοματοποιημένης παραγωγής και επιστημονικής διοίκησης απέδειξε επιτυχία επιδίδοντας διευθυντικό έλεγχο πάνω στη διαδικασία της εργασίας διαμέσου ορθολογισμού και τμηματοποίησης των επιδεξιοτήτων, αλλά δεν προσέφερε λύση. Τεχνικές μελέτης εργασίας διεύρυναν σημαντικά την παραγωγικότητα και βοήθησαν να κρατηθούν τόσο οι τιμές κατανάλωσης όσο και η εργατική διαπραγματεύσιμη δύναμη χαμηλά.¹⁸

Διατηρώντας όμως τη διαπραγματεύσιμη εργατική δύ-

16. *Kouwnaria kai Erygasidia*, οπ. αν. παρ., σ. 61.

17. Gramsci Antonio (1971) *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, Lawrence & Wishart, London σσ. 277-310. Σημείωση: ο Γκράμσι κάνει εδώ λόγο για τον εξορθολογισμό της παραγωγής τον αυτοματισμό της γενικά και την εργαλειοποίηση του εργαζόμενου συμπιέζοντας και ελαττώνοντας την ανθρώπινη πλευρά του με το σύστημα που εφαρμόστηκε του Ταϋλορισμού ως επιστημονική διοίκηση στη βιομηχανική παραγωγή, καθώς επίσης και του Φορντισμού στη μαζική παραγωγή και κατανάλωση από τους ίδιους τους εργαζόμενους κυρίως στις ΗΠΑ.

18. Braverman H. (1974) *Monopoly Capitalism*. Επίσης Khran H. J. & Lowe G. (1988) *Work Industry & Canadian Society*, Nelson Canada, Scarborough, σσ. 104-105.

ναμη σε χαμηλά επίπεδα και αυξάνοντας την παραγωγικότητα των τεχνικών χρόνου για το μάξιμου απόδοσης μηχανής και ανθρώπου, συντέλεσε μακροπρόθεσμα στην παντελή εξουθένωση και κόπωση του εργαζόμενου, αλλά και την παραίτησή του από οποιαδήποτε συλλογική και συνδικαλιστική δράση. Ο ορθολογισμός του Τάϋλορ, παρατηρεί ο Μουζέλης, βασίστηκε στο ότι «μια βιομηχανική οργάνωση διέπεται από ορισμένες κανονικότητες, νόμους οι οποίοι μπορούν να ανακαλυφθούν με την παρατήρηση και το πείραμα». ¹⁹ Εφόσον αυτοί οι νόμοι γίνουν γνωστοί ρυθμίζονται οι διάφορες εργασιακές δραστηριότητες ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη παραγωγικότητα. Από την άλλη πλευρά, «αν όλοι αποδεχθούν τους νόμους αυτούς, δεν υπάρχει χώρος για διαπραγματεύσεις και διαφωνίες εφόσον κανείς δεν μπορεί να διαπραγματευτεί επιστημονικά γεγονότα». ²⁰ Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο ρόλος των συνδικάτων εκλαμβάνεται ως ζημιογόνος τόσο για τη συνολική οικονομία όσο και για τους εργαζόμενους.

Εάν όμως, η εταιρεία μεταχειρίζεται έναν εργαζόμενο όπως ένα μηχάνημα μπορεί προσωρινά να έχει αυξητική τάση η παραγωγικότητά του, αλλά μόνο στο βαθμό που ο ίδιος παραιτείται του συλλογικού του αγώνα στη στερούμενη ανθρωπισμό κατάντια του. Η κατάσταση αυτή μακροπρόθεσμα οδηγεί το ίδιο άτομο βαθμιαία στην αλλοτρίωσή του και καταλήγει στη σταθερή μείωση της παραγωγικότητάς του. Η μεταχείριση των εργαζομένων ως αντικείμενα που αλλοτριώνονται, έχει φέρει στη σύγχρονη πλέον εποχή μια αντιδραστική εργατική αλληλεγγύη, μια ταξική ομοιογένεια και μια ακόμη μαχητικότητα του συνδικαλισμού στο τέλος της. Ένα νέο κύμα διευθυντικών πρακτικών επομένως εγκαινιάσθηκε κάτω από μια πλατιά ομπρέλα κίνησης ανθρωπίνων σχέσεων. ²¹ Οι διάφορες θεωρίες εργασιακών σχέσεων που iεράρχησαν τις ανάγκες των εργαζομένων σε ανάγκες ανάπτυξης και ανάγκες αυτό-ολοκλήρωσης μετέ-

-
19. Μουζέλης N. (1981) *Οργάνωση & Γραφειοκρατία*, Εκδόσεις Μαθιουδάκης Α. & Ανδρονοπούλου Π. Αθήνα, σσ. 117-120.
20. Ιδίο, σελ. 119.
21. Likert R. (1961) *New Patterns of Management*, McGraw-Hill, New York.
Βλέπε επίσης Mayo E. (1945) *The Social Problems of an Industrial Civilization*, Harvard University Press, Cambridge.

δωσαν μια μεγάλη σύγχυση. Με το να εκπαιδεύονται διευθυντές στις τεχνικές ηγεσίας στη δημιουργία υπαλληλικού κινήτρου και συνεργασίας, η αίσθηση της αντιπαλότητας δεν μπορεί παρά να εξαλείφεται. Η αφαίρεση αυτή οφείλεται στη συστηματική και μεθοδευμένη παραπλάνηση της διευθυντικής-διοικητικής τεχνικής στον κόσμο της εργασίας. Μελέτες έχουν δείξει, ότι το σχολείο σήμερα στην αστική κοινωνία αδυνατεί να παράσχει επαγγελματική κατάρτιση και τεχνική γνώση έτσι ώστε να διευρύνονται οι πνευματικοί ορίζοντες των εκπαιδευομένων.²² Εκείνο που «διδάσκεται κυρίως στους εργαζόμενους είναι η πειθαρχία, ο σεβασμός στην αυθεντία και στη διανοητική εργασία που βρίσκεται πάντα αλλού».²³

Το έργο της διεύθυνσης έχει αρκετά διευρυνθεί σήμερα, ώστε να αγκαλιάσει τις εμπορικές και τεχνολογικές λειτουργίες και οδηγίες κατασκευής βιομηχανικών προϊόντων, αγαθών και υπηρεσιών για την αγορά αλλά, και την κατασκευή υπαλληλικής συναίνεσης για την ηθική της ιδιωτικής επιχείρησης. Υπό αυτό το πρίσμα, οι υπάλληλοι που ενδιαφέρονται για την επιβίωση της εταιρείας τους και αναμιγνύονται σε διάφορες μορφές σχημάτων συμμετοχής της εργασίας, ίσως να το βρίσκουν πολύ δύσκολο να κατανοήσουν όχι μόνο ποιος είναι ο εχθρός της εργατικής τάξης αλλά και εάν τέτοιος εχθρός υπάρχει καθόλου. Εάν δεν υφίσταται η εκδοχή για τέτοιο εχθρό τότε η αιτιολογημένη απορία που ανακύπτει είναι ποιος ο λόγος ύπαρξης του συνδικάτου;²⁴

Η τρίτη διάσταση σχετίζεται με το πρόβλημα του σύγχρονου συνδικαλισμού που απορρέει από την αλλαγή στην τεχνολογία. Οι τεχνικές των ηλεκτρονικών υπολογιστών ή η ηλεκτρονική τεχνολογία και η αυτοματοποίηση είχε μεγάλες συνέπειες πάνω στην ποσότητα και ποιότητα για τη δημιουργία απασχόλησης. Η μονότονη δραστηριότητα ή πιο σωστά η συνηθισμένη ρουτίνα της μονότονης εξουθενωτικής κίνησης και γενικά οι ανειδίκευτες λειτουργίες έχουν πλέον ενσωματωθεί μέσα σε υψηλής τεχνολογίας μη-

22. Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό, οπ. αν. παρ., σσ. 328- 29.

23. Ιδιο, σελ. 329.

24. Μητρόπουλος Α. (1989) *To 1992 & το Εργατικό Κίνημα*, Εκ. Τολίδη, Αθήνα, σσ. 20-21.

χανήματα όπου οι προηγούμενοι χειριστές δεν χρειάζονται πια και αντιμετωπίζονται ως περιττοί.²⁵ Επιπλέον, η ποιότητα των διαθέσιμων θέσεων εργασίας, προϋποθέτει μία επιδεξιότητα τόσο από τεχνική όσο και από θεωρητική και επιστημονική πλευρά, όπου προκαλεί όχι μόνο την τεχνολογική συγχώνευση αλλά ακόμη και μια επίβλεψη σε μορφή αυστηρής εποπτείας. Αυτοί οι νέοι επαγγελματίες, οι οποίοι απολαμβάνουν άριστες συνθήκες εργασίας και διαπραγματεύσιμους μισθούς με υψηλή διάκριση, δεν μπορούν παρά να τείνουν να γίνονται μάλλον ψυχροί και σε απόσταση από τη λειτουργική αποτελεσματικότητα της μαζικής συνδικαλιστικής συμμετοχής και αγωνιστικότητας.²⁶

Η τέταρτη διάσταση, σχετίζεται με τη μεταβολή από τη βιομηχανική οικονομία και την οικονομία υπηρεσιών στη νέα διεθνή οικονομία υψηλής τεχνολογίας. Με άλλα λόγια, οι τεχνολογίες της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών σε γενικές γραμμές, καθώς κι ο τομέας παροχής υπηρεσιών, έχουν διογκωθεί τόσο ώστε να εμφανίζονται ως νέες οικονομικές πραγματικότητες της εποχής μας. Αυτές οι νέες πραγματικότητες, καθιστούν έτσι το γνωστό εργοστασιακό σύστημα όχι μόνο υποδεέστερο αλλά να οδηγείται σε φθίνουσα πορεία διαρκώς. Οι προηγμένες οικονομίες της αγοράς προχωρούν σε μια απο-βιομηχανοποίηση δραματικά, καθώς ένας άλλος τομέας κερδίζει έδαφος, και νέες θέσεις εργασίας ολοένα περισσότερο βρίσκονται στον τριτογενή τομέα.²⁷ Ακόμη όμως κι αυτός ο τομέας, που θεωρείται των υπηρεσιών, λόγω τεχνολογικών εξελίξεων χάνει κάπως στην αναμέτρηση με τον κλάδο των γνώσεων αποτελούμενο από τους τεχνικούς, επιστήμονες, καθηγητές, συμβούλους, μια μικρή ελίτ επιχειρηματιών, ελεύθερους επαγγελματίες, προγραμματιστές ήλεκτρονικών υπολογιστών κλπ. Οι επιδράσεις συνεπώς μιας τέτοιας μετατόπισης του κόσμου της εργασίας από τη γεωργία και τη βιομηχανία στον τριτογενή

25. Gill Colin, (1985) *Work, Unemployment and the New Technology*, Polity Press, Cambridge.

26. Βλέπε ανάλυση του Rus V. *The Future Of Industrial Democracy*, International Social Science Journal, UNESCO, V. 36. Επίσης του Nightingale D. (1982) *Workplace Democracy* Toronto University Press, Toronto.

27. Krahn H. & Lowe G. (1988) *Work Industry & Canadian Society*, Nelson Canada, Scarborough, σσ. 241-250.

τομέα, πάνω στις συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι πολλαπλές. Οι λόγοι που γέννησαν το συνδικαλισμό καθώς και την εν γένει εργατική διαμαρτυρία, κατά τη διάρκεια των δύο περίπου αιώνων τόσο του δεκάτου ενάτου όσο και του μεγαλύτερου μέρους του εικοστού αιώνα, έχουν φτάσει το σημείο της συστηματικής τους αφαίρεσης. Ο σκληρός πυρήνας του οργανωμένου συνδικαλισμού των ναυπηγείων, επιδιορθώσεων πλοίων, σιδηροδρομικών γραμμών, λιμενεργατών, εργαζομένων ορυχείων, εργοστασίων και οικοδομών, υφίσταται τη μεγαλύτερη δοκιμασία στη διαδικασία αυτής της μετάβασης.

Στο χώρο τους νέες θέσεις εργασίας και επαγγέλματα έχουν δημιουργηθεί, ως υπηρεσίες προσωπικού με χαμηλά διοικητικά και υπαλληλικά καθήκοντα, με διανεμητικές και μεταφορικές μορφές εμπορίου έχοντας μια αυξητική τάση συγκέντρωσης γυναικών. Παρ' όλα αυτά, η κλίμακα του τομέα υπηρεσιών των επιχειρήσεων είναι αρκετά μικρότερη από τον αντίπαλο τομέα της βιομηχανίας. Κατά συνέπεια, η ατμόσφαιρα των βιομηχανικών σχέσεων που αναπτύσσονται στον τομέα των υπηρεσιών είναι πολύ περισσότερο πιθανό να είναι εργοδοσία κυριαρχούμενη και διοικούμενη από πατερναλιστικές σχέσεις που εντείνουν τη σωματειακή ηθική ανάμεσα στους υπαλλήλους. Οι εργάτες των γραφείων, γυναίκες και άντρες σε μικρή κλίμακα επιχειρήσεων, δεν έχουν παράδοση συντεχνιακής συνδικαλιστικής συμμετοχής και δράσης. Είναι συνεπώς, οι ίδιοι ουσιώδεις περιπτώσεις αναφοράς όπου η δυναμική κινητοποίηση συνδικάτου σε πορείες δεν στέφθηκε με επιτυχία. Προφανώς, επειδή οι ηγεσίες των συνδικάτων ανίσχυρες να υπερβούν τον εαυτόν τους στη νέα τους μορφή που θα μπορούσαν να αναπτύξουν όραμα και συνείδηση για τα μέλη, ώστε να έχουν μια συντονισμένη δράση με όρους δυναμικής της οργάνωσης, αδυνατούν να ενσωματώσουν όλες τις παραπάνω μερίδες αποτελεσματικά. Εδώ, μπορούμε να προσθέσουμε και ένα ακόμη αρνητικό παράγοντα όπως είναι η μορφή λειτουργίας των συνδικάτων που τείνει να εξελίσσεται περισσότερο γραφειοκρατικά παρά δημοκρατικά.²⁸

28. Offe Claus, (1993) *Κοινωνία της Εργασίας*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, σσ. 151-155.

Εάν χρησιμοποιήσουμε επιπλέον τις ταξικές αναλύσεις του Πουλαντζά και Dahrendorf, αυτοί οι εργαζόμενοι των γραφείων συγκροτούν «μια μερίδα της μικροαστικής τάξης». Δηλαδή είναι μια «μερίδα τάξης στους δημόσιους και ιδιωτικούς τομείς που υπάγονται οι υπάλληλοι γραφείου τόσο στη σφαίρα κυκλοφορίας του εμπορικού κεφαλαίου όπως στις πωλήσεις, διαφημίσεις και μάρκετινγκ όσο και στη ρευστοποίηση του τραπεζικού κεφαλαίου, καθώς και του χρηματικού, πιστωτικού κεφαλαίου, τράπεζες, ασφάλειες κλπ.».²⁹ Επίσης, στη σφαίρα των υπηρεσιών με τους ποικίλους τομείς έρευνας και παραγωγής πληροφοριών, ή «στους κρατικούς μηχανισμούς όπως δημόσιες υπηρεσίες, κατώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι, κλπ.».³⁰ Η νέα αυτή συγκροτούμενη μερίδα, επηρεάζεται περισσότερο από την προαγωγή και τη σταδιοδρομία παρά νοιάζεται για τη γενικότερη αντίληψη του εργατικού κινήματος και την ταξική συνείδηση. Εφόσον λοιπόν μια τέτοια μερίδα δίνει ανεπιφύλακτα έμφαση στη γνώση, ως εισιτήριο για καλύτερη εργασία με αποδοχές που να προσφέρουν άνεση, τα συνδικάτα θα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση να την οργανώσουν και να την ενσωματώσουν στη λειτουργία τους. Με όλες αυτές τις αδυναμίες και τις διαφορές ορισμένων μερίδων των εργατικών τάξεων, καλούνται οι εργατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις να αντιμετωπίσουν τη νέα προβληματική κατάσταση της εποχής μας, που εντείνεται επίσης από τη μορφή που παίρνει η παγκόσμια οικονομία.

4. Κρίση & Εκπαίδευση Πολιτιστικού Κεφαλαίου

Από την παραπάνω ανάλυση, διακρίνουμε το συνδικαλισμό να δέχεται ένα βαρύ πλήγμα καθώς η ήττα του είναι εμφανής και μεγάλη. Όμως, παρά το γεγονός ότι ο συνδικαλισμός έχει δονηθεί από αυτές τις διάφορες μερίδες της εργατικής τάξης και τα προβλήματα της εκπαίδευσης, τα συνδικάτα

28. Offe Claus, (1993) Κοινωνία της Εργασίας, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, σσ. 151-155.

29. Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό, οπ. αν. παρ., σσ. 399-400.

30. Ιδιο, σσ. 399-401.

και γενικά οι συνεταιριστικές ενώσεις με το αγροτικό κίνημα, δεν έχουν ακόμη σβήσει. Αυτές οι δυνάμεις, βρίσκονται αντιμέτωπες με τη σκληρή πραγματικότητα προκειμένου να επιλύσουν τα δημιουργούμενα προβλήματα κατά τη μετάβασή τους στο νέο στάδιο της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών. Έτσι, φαίνεται ότι προσπαθούν να υπολογίσουν τεχνικές και μεθόδους, οι οποίες υπερασπίζονται τα εργατικά συμφέροντα στις νέες εξελισσόμενες συνθήκες διαμέσου των τεσσάρων διαστάσεων που εξετάστηκαν παραπάνω.

Ο κύριος λόγος όμως που οι συνδικαλιστικές οργανώσεις αδυνατούν να κατανοήσουν τις παραπάνω επιπτώσεις αλλά και τις συνέπειες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, έγκειται στο γεγονός ότι έχουν μείνει αρκετά πίσω στην εκπαίδευση. Μ' άλλα λόγια, υπάρχει μια καθυστέρηση των συνδικάτων στη θεωρητική σύλληψη των πραγμάτων που έχουν σχέση με τις παρεμφερείς μεταβολές καθώς και τις βασικές επιπτώσεις των αλλαγών εκείνων που συντελούνται στην κοινωνία. Η απάντηση στην εκμετάλλευση και την καταπίεση πρέπει να είναι προτεραιότητα διερεύνησης για τους εργαζόμενους σε διεθνές επίπεδο. Σημαντικός αγώνας επίσης πρέπει να διεξάγεται και στο πολιτικό πεδίο με ένα ισχυρό φιλτράρισμα και ζύμωση ιδεών, ώστε να αναζητούνται βιώσιμες και ορθολογικές απαντήσεις. Για να γίνει όμως αυτό εφικτό, τα συνδικάτα τα ίδια θα πρέπει να αναγνωρίζουν την πολιτική της πληροφορικής και της τηλεπικοινωνίας.

Έτσι, ηγεσίες και απλά μέλη των συνδικάτων αφού γνωρίσουν καλά την αντικειμενική τους κατάσταση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν ένα εργατικό όραμα ενσωματώνοντας ένα λόγο προοπτικής και πιθανότητας πρώτα και κατόπιν ένα κήρυγμα εργατικής πολιτικής δράσης.³¹ Η συνύπαρξη δε, με πολιτικά εργατικά κόμματα στη βάση μιας αμοιβαίας σχέσης καθώς και της ουσιαστικής αυτονομίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων θεωρείται επιτακτικά αναγκαία στα όρια της δυναμικής των συσχετισμών. Η αποτελεσματικότητα της συνδικαλιστικής δράσης επομένως εξαρτάται από το πόσο καλά γνωρίζουν τα **μέλη** του συνδι-

31. Mills C. Wright, (1985) *Κοινωνιολογική Φαντασία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

κάτου τον τομέα της επιστημονικής γνώσης της κοινωνίας των πληροφοριών και το πως συνδέονται οι δυνάμεις αυτές σε μορφή ομοσπονδίας, διαμορφώνοντας ένα συλλογικό υποκείμενο που θα επιδεικνύει τον απαιτούμενο δυναμισμό του.

Το υποτιθέμενο σβήσιμο των συνδικάτων, παρά τα όποια επιχειρήματα, φέρει τα στολίδια ενός επαρκώς καλλιεργημένου μύθου. Το αρνητικό στοιχείο για τα εργατικά κινήματα στο διεθνή χώρο, είναι ότι τα πανεπιστήμια και γενικά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, κυρίως στην προηγμένη Δύση, εκπαιδεύουν, εξειδικεύουν και παράγουν εκπαίδευση τέτοια ώστε να ωφελεί ορισμένες κοινωνικές ομάδες και ορισμένους τομείς με μεροληπτικό τρόπο. Μ' άλλα λόγια, τα εκπαιδευτικά αυτά ιδρύματα συνολικά έχουν ασχοληθεί να εφοδιάζουν και να εξασφαλίζουν τις εξειδικεύσεις και τις κατάλληλες στάσεις απέναντι στις ομάδες συμφερόντων που εμπλέκονται στη μετάβαση σε ένα μεταβιομηχανικό κόσμο βασιζόμενος στην πληροφορική.

Το πρώτο κύμα του μετασχηματισμού αυτού ήταν η αλλαγή αν όχι το κλείσιμο πολλών τμημάτων τα οποία είχαν έναν προσανατολισμό προς την έρευνα και την εκπαίδευση των κοινωνικών επιστημών παγκόσμια. Οι φοιτητικές διαμαρτυρίες και εξεγέρσεις του 1968, σε διεθνές πλαίσιο, μαρτυρούν την αφύπνιση της παγκόσμιας νεολαίας και συνιστούν παράλληλα μια ριζική αλλαγή του τρόπου άσκησης της πολιτικής των κρατών καθώς και της πολιτικής των πανεπιστημίων. Δηλαδή, η άσκηση πολιτικής εξουσίας με τον αυταρχικό τρόπο εκδηλώνεται αδιέξοδη στο χώρο εργασίας σε όλες τις προηγμένες βιομηχανικά χώρες, ενώ στο χώρο της παιδείας, οι κοινωνικές επιστήμες που οδηγούν σε πτυχία πολιτικής οικονομίας, πολιτικών επιστημών και κοινωνιολογίας, φαίνεται να παράγουν τους πιθανούς «επαναστάτες». ³² Η έμφαση λοιπόν της φιλελεύθερης αντίληψης στην παιδεία, που μερικώς είχε προοδευτική εξέλιξη εφόσον είχε δοθεί βαρύτητα στις κοινωνικές επιστήμες επηρεάζοντας έτσι το σκεπτόμενο υποκείμενο, μετατοπίστηκε σε μια καθαρά επαγγελματική μέθοδο, άρα και «λειτουργική» εκπαίδευση.

32. Σκουλάς Γ. «Ελληνικό Φοιτητικό Κίνημα & η Εξέγερση του Πολυτεχνείου 1973» Δημόσια Ομιλία, Τορόντο Καναδά 22-11-1987.

Μέλη διδακτικού ερευνητικού προσωπικού στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σε πολλές ευρωπαϊκές και υπερπόντιες χώρες, τα οποία είχαν πολλά χρόνια υπηρεσία ως καθηγητές στις σχολές των κοινωνικών επιστημών έπρεπε να μεταφέρουν το κέντρο βάρους της εκπαίδευσης ή να μετατοπισθούν οι ίδιοι στην υπηρεσία των μαθημάτων εκείνων που έχουν επιχειρηματικό προσανατολισμό ή άλλως να χρεοκοπήσουν. Η εκπαίδευση προκαταλήφθηκε τοιουτοτρόπως ως κέντρο που εφοδιάζει την αγορά μόνο, χάνοντας παράλληλα τη δυνατότητα να γίνει η ίδια καταλύτης δημοκρατικής αλλαγής μέσα στο κοινωνικό της περιβάλλον.³³

Το δεύτερο κύμα μετασχηματισμού, ήταν η δόση εκπαίδευσης των κοινωνικών επιστημών η οποία είχε μια εμμονή στην επίσημη ύλη όπου όλο και έπαιρνε συντηρητική μορφή. Αυτό που πέτυχε τελικά ήταν να γίνει η ίδια ένα πακέτο εξειδικεύσεων και δια βίου μελετών με αστική αντίληψη που έχουν σχέση με την καλύτερη ενσωμάτωση του ατόμου στην υπάρχουσα κοινωνική δομή. Η μελέτη της κοινωνίας μεταβλήθηκε σταθερά από μια ανάλυση ταξικής σύγκρουσης, η οποία δίνει έμφαση στην ανισότητα της εξουσίας και στον ταξικό αγώνα, σε μια προσέγγιση των συστημάτων που ενδιαφέρονται για την ευπρέπεια, τους ρόλους και την αμοιβαία αλληλεξάρτηση.³⁴

Το τρίτο, ήταν η φιλελεύθερη θεωρητική προσέγγιση στο οικονομικό δόγμα του Adam Smith που είχε χαρακτηριστεί ως νεοκλασική και είχε αναζωογονηθεί ως κυρίαρχη κοινωνική φιλοσοφία από την αναγέννηση του πολιτικού συντηρητισμού στο βιομηχανικό κόσμο. Στη συνεχή ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών με δομή και δράση αναδεικνύεται η δράση να έχει υπεροχή σήμερα. Δηλαδή, η δράση γενικά στις μέρες μας έχει θεωρηθεί ότι υπερέχει σε διαφορετικούς τομείς όπως θετικές επιστήμες, οργανωτικά συστήματα, οικονομετρία κλπ. Η μεθοδολογία της κοινωνικής επιστήμης έχει μετατοπισθεί σε μια μικρή προοπτική η οποία δίνει σπουδαιότητα στο άτομο ως κύριος του παιχνιδιού. Εδώ όμως υπάρχει μια πλάνη, επειδή η δράση όχι του συλλογι-

33. Lovett T., (1988) *Radical Approaches to Education*, Routledge Publications, London.

34. *Εκπαίδευση και Εξουσία*, οπ. αν. παρ. σσ. 90-103.

κού αλλά του μεμονωμένου ατόμου είναι αδιέξοδη. Έτσι, η πλάνη εντοπίζεται στην αντίληψη που θεωρεί ότι οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους όπως ακριβώς εκείνοι επιθυμούν και όχι εκείνο που είχε πει ο Μαρξ ότι τη φτιάχνουν κάτω από συνθήκες που έχουν προϋπάρξει, «που έχουν άμεσα διαμορφωθεί και μεταβιβαστεί από το παρελθόν».³⁵

Το τέταρτον, ήταν ο διεθνής χαρακτήρας του κεφαλαίου που έχει επιτείνει τη διαδικασία να επιτευχθεί μια εκπαιδευτική πρόνοια πιο χρήσιμη στις βιομηχανικές ανάγκες. Τέτοιες ανάγκες περιλαμβάνουν τις τεχνικές επιδεξιότητες στην παιδεία καθώς και τις στάσεις εκείνες που είναι άνευ κριτικής στην εξουσία. Η εσωτερική πανεπιστημιακή συνεργασία στη δύση, Αμερικής-Καναδά, έχει γενναιόδωρα χρηματοδοτηθεί από το κεφάλαιο, γενικά τις ιδιωτικές οργανώσεις συμπεριλαμβάνοντας και τις πολυεθνικές εταιρείες, προς τις κατευθύνσεις τεχνικής επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης από την οποία η *ιδιωτική βιομηχανία* αναμφίβολα και διαρκώς ωφελείται. Η διευθέτηση εύκολα υφαίνεται στις διάφορες κυβερνήσεις ως από κοινού χρηματοδότες ή ως από κοινού χορηγοί σε δαπανηρά τεχνικά σχέδια και έργα.³⁶ Από την άλλη πλευρά, η ελίτ της διανόησης διαφόρων χωρών κατακτά την ηγεμονία καθώς διαβαίνει διαμέσου της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όταν υπόσχεται στους προπτυχιακούς ότι περισσότερο πιθανό είναι να βρουν την ιδιωτική επιχείρηση ως έναν ενδιαφέρων αντιπρόσωπο χρηματοδότησης. Οι ιδιωτικές εταιρείες εξασφαλίζουν κεφάλαια και ειδικευμένες θέσεις στους εκπαιδευόμενούς των μολονότι υπάρχουν στα πανεπιστήμια αιτήσεις τιμητικών διακρίσεων, για πιστωτικές επιχορηγήσεις, για την τελική τοποθέτηση φοιτητών στην ιδιωτική βιομηχανία. Σημαντικές ιδιωτικές εταιρείες σήμερα έχουν δημιουργήσει τα δικά τους εκπαιδευτήρια, που οι υπάλληλοί τους αναμένουν να τους παρέχεται η απαιτούμενη εκπαίδευση σε τέτοια κέντρα κάθε προβλεπόμενη περίοδο.

35. Μαρξ Κ., (1977) *Selected Works*, «Η 18^η Μπρυμαίρ», Progress Publishers, Moscow, σελ. 398.

36. Τα διάφορα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας όπως «ERASMUS» κ.ά. είναι απτά παραδείγματα.

5. Η Παρούσα Μορφή Εκπαίδευσης της Εργασίας

Η εκπαίδευση της εργασίας, που ήταν γενικά παραμελημένη και αγνοημένη από τους προϋπολογισμούς των διαφόρων κυβερνήσεων και επιχειρήσεων και μ' αυτό τον τρόπο ήταν η αποκλειστική φροντίδα των συνδικάτων, υφίσταται τώρα μια μεγάλη μεταβολή. Όταν η αυξητική ελαστικότητα η οποία επιβλήθηκε από τις οικονομικές διακυμάνσεις και την τεχνολογική πρόοδο, είναι δεδομένη τα προγράμματα εκπαίδευσης που είναι σε λειτουργία γίνονται κατά συνέπεια ένας αναγκαστικός τρόπος ζωής σε πολλά εργατικά κέντρα εκπαίδευσης.³⁷ Τέτοια εκπαίδευση εργασίας όμως πραγματοποιείται από μια ομάδα προσωπικού διοικητικών στελεχών η οποία είναι η ίδια συμμετρικά εκπαιδευμένη σε τακτά χρονικά διαστήματα από τα διάφορα εκπαιδευτήρια και επιχειρήσεις του ιδιωτικού κεφαλαίου. Η εκπαίδευση που παρέχεται με τον τρόπο αυτόν, σχετίζεται περισσότερο με τις νεοφιλελεύθερες απόψεις που έχουν εκφραστεί για την εργασία, την κοινωνία και την παγκοσμιοποίηση υποκειμενικά παρά για την υπάρχουσα πραγματικότητα αντικειμενικά Δηλαδή, μια τέτοια εκπαίδευση δεν μπορεί να έχει στόχο την αντικειμενική και γενική γνώση του εργαζομένου που τον χειραφετεί αλλά εκείνη που τον χειραγωγεί. Η μορφή εκπαίδευσης που απαιτείται απεναντίας, είναι εκείνη που δεν περιορίζεται στην επαγγελματική εξειδίκευση μονάχα αλλά προχωρεί στη γενική και σφαιρική του ενημέρωση.

Η πληγή μιας μακράς διάρκειας δομικής ανεργίας και η ανάγκη αναβάθμισης εργατικών επαγγελμάτων που να ταιριάζουν στις απαιτήσεις του βιομηχανικού κεφαλαίου έχει επίσης σημάνει ότι το κράτος, συχνά σε συμμαχία με τα βιομηχανικά επιχειρηματικά συμφέροντα, καταπιάνεται με μακροπρόθεσμα εκπαιδευτικά προγράμματα για τους άνεργους. Τέτοια προγράμματα συνήθως περιλαμβάνουν τοποθετήσεις σε ιδιωτικές εταιρείες και παρέχουν ευκαιρίες για την απόκτηση νέων πρακτικών στάσεων και επαγγελμάτων εργασίας. Επιπλέον, οι βιομηχανοποιημένες οικονο-

37. Μηλιός Γ. (1983) *Εκπαίδευση και Εξουσία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα. σσ. 114-117.

μίες έχουν παρόμοια εκτιμήσει να εισαγάγουν κατάλληλα την εκπαίδευση της εργασίας που στόχο της έχει να βελτιώσει σταθερά την παραγωγικότητα του εργάτη και επομένως την απόδοση του κεφαλαίου και τη σταθερή οικονομική του ευρωστία.

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σήμερα, γίνεται απλά διαχειριστικός επειδή απουσιάζει ο εκπαιδευτικός προβληματισμός από τα μέλη τους.³⁸ Ο Γ. Χατζηκωνσταντίνου παρατηρεί ότι «οι απαιτήσεις των επιδιωκόμενων εξειδικεύσεων ανταγωνισμών, αποδοτικοτήτων κερδοφοριών διεισδύσεων, απασχολησιμοτήτων και βραχυχρόνιων αποτελεσματικοτήτων καθώς προσλαμβάνουν αναγκαστικά τεχνοκρατικό χαρακτήρα, οδηγούν τελικά στην αποψίλωση του εκπαιδευτικού συστήματος από τα κοινωνικά και ανθρωπιστικά του στοιχεία».³⁹

Το αποτέλεσμα αυτής της θεωρίας του ανθρώπινου πολιτιστικού κεφαλαίου είναι ότι τα άτομα βρίσκουν μια θέση στην περιστρεφόμενη ζήτηση εργασίας με το να καλλιεργούν τις απαιτούμενες ειδικότητες. Η υποχωρητικότητα, ελαστικότητα και γεμάτο σεβασμό στάση απέναντι στην εξουσία τους κάνει καλούς εργάτες χωρίς διεκδικήσεις και είναι εκείνο που έχει αποκαλέσει ο Πάολο Φρέιερ «Παιδεία για εξημέρωση».⁴⁰ Το κεφαλαιώδες θέμα που ανακύπτει εδώ και που αναδεικνύει συνολικά την ανησυχία μας, σχηματίζεται σε μια σειρά από ερωτήματα. Αυτά, αφορούν το είδος της εκπαίδευσης και τη μορφή της εργασίας όπως διαμορφώνονται σήμερα, ελπίζοντας αυτή η ανησυχία να συμβάλει στη γενικότερη προβληματική του συνδικαλισμού.

Η απορία αυτή εκδηλώνεται για το εάν ο εμπλουτισμός γνώσεων των αντιπροσώπων της εργατικής τάξης που εξουσιοδοτούνται είναι επαρκής, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά την εκπαιδευτική προετοιμα-

38. Χατζηκωνσταντίνου Γ., (2003) Οικονομικά Χρονικά, «Μετά Δώδεκα Έτη», άρθρο στο περιοδικό, Τεύχος 122, σελ. 16.

39. ίδιο, σελ. 16.

40. Forester J. (1988) *Critical Theory and Public Life*, by O'Neill John *Decolonization and the Ideal Speech Community*, MIT Press, Cambridge. σσ. 64-66. Στις σελίδες αυτές, γίνεται αναφορά για το μεγάλο πρόβλημα του καιρού μας, σύμφωνα με τον Πάολο Φρέιερ, που είναι η εξημέρωση της γνώσης, της βούλησης και της φαντασίας του άντρα και της γυναίκας.

σία των εξειδικευμένων διαπραγματευτών της διοίκησης του ιδιωτικού κεφαλαίου από τους οποίους προσδοκούν να αποσπάσουν συμφέρουσες συμφωνίες. Εάν ναι, είναι σε θέση να παραμείνουν ικανοί, ανθεκτικοί στο συναγωνισμό και ενήμεροι σε θέματα οικονομικά και οργανωτικά που όχι μόνο θα μετέδιδαν αυτή τη γνώση αλλά και θα απέφευγαν τη μοιρολατρική υποταγή στους στατιστικούς επιδέξιους χειρισμούς και στους υποβοηθούμενους με ηλεκτρονικούς υπολογιστές χρηματικούς σχεδιασμούς; Έτσι, θα μπορούσαν να επικοινωνούν αποτελεσματικά και εκλεκτικά με ειδήσεις σε μαζική κλίμακα στο πλατύ κοινό των δικών τους δραστηριοτήτων και τακτικών, διαφημίζοντας τις δικές τους υπηρεσίες και πρακτικές στους πολίτες που ήδη είναι κορεσμένοι από άλλες πηγές πληροφόρησης.

Πώς θα μπορούσαν οι ηγέτες των εργαζομένων να κατανοούν και να διευθύνουν την τεχνολογία της πληροφορικής και εκπαιδευτικής ύλης για να συμπληρώσουν το μεγάλο έλλειμμα της συνδικαλιστικής γνώσης από την επίσημη παιδεία; Παρακάτω, πως θα ήταν σε θέση να αναπτύσσουν τις επιδεξιότητες και την κριτική μεθοδολογία επιτελώντας αντικειμενικά επιστημονική και ερευνητική δράση στο πλαίσιο σχετικών κοινωνικών εξελίξεων; Εάν όχι, πώς θα διέκριναν καθαρά και θα αντιδρούσαν αποτελεσματικά ενάντια στα απατηλά σχήματα εργατικής συμμετοχής και συγχρόνως να αναγνώριζαν επαρκώς το χειρισμό του πιθανού εκδημοκρατισμού του χώρου εργασίας όταν η ευκαιρία παρουσιαζόταν;

Και τέλος, πώς θα εμφυσούσαν και θα καλλιεργούσαν μια παιδαγωγική διδασκαλία που θα απέφευγε να ήταν διδακτική βασιζόμενη σε μια δογματική σχέση μεταξύ διδάσκοντος και διδασκόμενου; Με ποιο τρόπο θα μπορούσε να υπερτονιστεί η εκπαιδευτική σχέση του εκπαιδευόμενου με βάση την κοινωνική χρησιμότητα της εργασίας του, πράγμα που δεν προσφέρεται από την παρεχόμενη γνώση της γενικής παιδείας. Ο εκπαιδευόμενος συνεπώς κάτω από τέτοιες συνθήκες όπου έχει διατηρηθεί με την υπάρχουσα σχέση διδασκαλίας δεν μπορεί παρά να ενισχύεται απλά στο ρόλο του **καταναλωτή της γνώσης**. Δηλαδή, να γνωρίζει τόση γνώση όση χρειάζεται για να χρησιμοποιεί την τεχνολογία

όπως αυτή εξελίσσεται ραγδαία αλλά όχι αρκετά για να την αμφισβητεί ή να τη σχεδιάζει. Αυτό συνδέεται επακριβώς με τις προσδοκίες της σύγχρονης αστικής κοινωνίας για την «καλή» συμπεριφορά του ατόμου στο χώρο εργασίας και στην κοινωνία γενικότερα, όπου αφορά κυρίως τη λειτουργικότητα και την υποτακτικότητα του εργαζόμενου ή την «υπαγωγή του» όπως θα επεσήμαινε ο Πουλαντζάς.⁴¹ Μια λανθασμένη πορεία όμως, της αποτελεσματικής δύναμης του συνδικάτου όπως η παραπάνω, μπορεί να σημάνει την άνοδο μιας ανεμπόδιστης αστικής εξουσίας και μιας αναπόφευκτης μετάβασης σε ένα αυταρχισμό ως νέο στάδιο οικονομικής και κοινωνικής παρακμής.⁴²

Στο σύγχρονο κόσμο, η τεχνολογία της πληροφορικής το έχει κάνει αρκετά εύκολο για εκείνους που ελέγχουν την πρόσβαση και τη διανομή να χαράζουν μονοπώλιο ιδεολογικής πληροφόρησης σε ευρεία αλλά απρόσωπη αγορά.⁴³ Η ανάγκη είναι επιτακτική για την ενίσχυση του εργαζόμενου να αναπτύσσονται αποτελεσματικές στρατηγικές για την εκπαίδευση της εργασίας. Για μια εκπαίδευση βέβαια που, ναι μεν μπορεί να παρέχεται επαγγελματικά για την παραπέρα εξειδίκευση των εκπαιδευομένων είναι δυνατόν να παρέχεται και παιδαγωγικά για την απόκτηση γενικών γνώσεων, ενσωματώνοντας ταυτόχρονα τα νέα εξελισσόμενα στοιχεία της πληροφορικής χωρίς μονομέρειες και ιδεολογικές προκαταλήψεις. Ειδικότερα, το ενδιαφέρον θα πρέπει να εστιάζεται εκεί που μπορούν να οικοδομούνται σταθερές γέφυρες μεταξύ δημοσίων κέντρων παιδείας των εργαζομένων, της δια βίου εκπαίδευσης, καθώς και των πανεπιστημίων από τη μια πλευρά και των εργατικών οργανώσεων από την άλλη. Όπως ακριβώς αυτές οι επιχορηγήσεις έχουν προσανατολιστεί στην κατεύθυνση να ικανοποιούν μερικές από τις ανάγκες του κόσμου της εργασίας που έχουν καθοριστεί από ειδικές ομάδες συμφερόντων ή οικονομικές ελίτ, παρόμοια θα πρέπει να απευθύνονται και σε

41. Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό, οπ. αν. παρ. σελ. 339.

42. Blum A., *Universities and Unions*, Labor Education Union ILO, Vol., 66 pp. 10-4.

43. De Sola Pool, I (1983) *Technologies of Freedom*, Belknap Press, Cambridge.

άλλες ανάγκες του κόσμου της εργασίας, τέτοιες ανάγκες όπως οι εργαζόμενοι και τα συνδικάτα τις αντιλαμβάνονται ως τέτοιες.

Εντούτοις, με την οργάνωση των διαφόρων ομάδων-ελίτ του ιδιωτικού κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα, ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, γίνεται φοβερά δύσκολο να επικρατήσει το τελευταίο. Αυτό που υπερισχύει είναι η μεθοδευμένη σύγχυση ιδεών και εμπειριών για τα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα σε διεθνές πεδίο. «Ενόψει μιας ιδιόμορφης παγκοσμιοποίησης, η γνώση κινδυνεύει να μετατραπεί σε αποτελεσματικό όπλο ενός εμπορικού ανταγωνισμού και ενός πρωτόγονου φιλελευθερισμού που λησμονεί την ισότητα των ευκαιριών ως ουσιαστική βάση οποιουδήποτε ανταγωνισμού, τότε οφείλουμε να σκεφθούμε για το τι είδους κοινωνία διαμορφώνουμε τελικά και να τολμήσουμε τη συζήτηση, ξεπερνώντας την απαράδεκτη σιωπή και αδράνεια που μας έχει κυριεύσει».⁴⁴ Γι' αυτό είναι αναγκαίο σήμερα παρά ποτέ άλλοτε, τα συνδικάτα να απαλλαγούν από τις διάφορες πλάνες και γραφειοκρατικές λειτουργίες της οργάνωσής τους ώστε να μπορέσουν να προβάλλουν την αντίληψη αυτή και την ευθύνη που επωμίζονται.

6. Συμπέρασμα

Η αποτελεσματική εκπαίδευση επομένως, που δεν είναι άλλη από εκείνη στην οποία συμμετέχουν οι εμπλεκόμενοι φορείς της με διαλεκτικό τρόπο και αντικειμενικά, όφειλε να είναι ένα μέσον το οποίο οδηγεί τους ανθρώπους να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά για τις καθημερινές τους πρακτικές. Δηλαδή, τις δραστηριότητες εκείνες και τα οράματα που απαιτούνται προκειμένου να αναπτύσσουν τους εαυτούς τους μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο συνυπάρχουν και τελικά μπορούν να το επηρεάζουν και να το οργανώνουν ώστε να αναπτύσσονται σταθερά μέσα από μια συλλογική δημιουργία αλλά έξω από συγχύσεις και προκαταλήψεις.

44. Οικονομικά Χρονικά, «Μετά Δώδεκα Έτη», οπ. αν. παρ., σελ. 15.

Η γενική απαίτηση στις περισσότερες χώρες της προηγμένης βιομηχανικά Ευρώπης και Αμερικής σήμερα, είναι να δοθεί περιεχόμενο και χώρος στη διδασκόμενη ύλη και στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ώστε να βελτιωθούν οι εργαζόμενοι και τα συνδικάτα μέσα από μια διαφορετική μορφή εκπαιδευτικής δραστηριότητας. Τα συνδικάτα και οι διάφορες εργατικές οργανώσεις θα πρέπει να ξεκινήσουν έναν αγώνα για την υλοποίηση ενός τέτοιου στόχου. Η «μηχανική τεχνολογία» έχει ήδη εμποτίσει την σύγχρονη κοινωνία με μια επιστημονική πειθαρχία και με μια θρυμματισμένη οργάνωση εργασίας ως αρμόδουσα λογική του βιομηχανικού πολιτισμού. Εκείνο που είχε εφαρμοστεί στην βιομηχανική εποχή έχει τώρα καταληφθεί και αντικατασταθεί από την τεχνολογία της πληροφορικής στη μεταβιομηχανική περίοδο. Η μετατόπιση από τον τομέα της βιομηχανίας στον τομέα των υπηρεσιών με την περίτρανη κατάτμηση της οργάνωσης της εργασίας έχει συγκεκριμένες απαιτήσεις. Πρώτον, μια νέα μορφή οργάνωσης και λειτουργίας των συνδικάτων με δημοκρατικό τρόπο θα μπορούσε να ενισχύσει την ιδεολογία περί συλλογικού σκοπού. Δεύτερον, μια ορθολογική, υγιής πολιτική για την εκπαίδευση της εργασίας που αναγνωρίζει το ρόλο της με τρόπο ώστε να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τα εργασιακά θέματα. Τέλος, στο πλαίσιο της εποχής που διανύουμε, μια τέτοια μορφή εκπαίδευσης εργασίας όπως η παραπάνω θα μπορούσε να είναι ένας βασικός παράγοντας που θα ανέτρεπε τις κλίμακες υπέρ μιας μεταμόρφωσης παρά μιας εξαφάνισης του σύγχρονου συνδικαλισμού.

Βιβλιογραφία

1. Argyris C. (1964) *Integrating the Individual and the Organization*, Wiley J. & Sons Publications, New York.
2. Blum A., *Universities and Unions: A Gap in the World's Educational System*, Labor Education ILO, Vol. 66, pp. 10-14.
3. Bush R., *The World Order: Socialist Perspectives*, (Oxford: Polity Press, 1987).
4. Cox R. W., *Labor and Hegemony*, International Organization, Vol. 31, No. 3.
5. Dahrendorf R., *Class and Class Conflict in Industrial Society*, (Stanford CA: Stanford University Press 1959).
6. Freire P. (1972) *Cultural Action for Freedom*, Penguin Pub. House, Har/worth.
7. Gaibraith J.K. (1971) *The New Industrial State*, Penguin, Harmondsworth.
8. Gill C. (1985) *Work, Unemployment and New Technology*, Polity Press, Oxford.
9. King C.D. & Van der Vall M. (1978) *Models of Industrial Democracy*, Mouton Press, Hague.
10. Likert R. (1961) *New Patterns of Management*, McGraw-Hill, New York.
11. Lipietz A. (1990) *Αυταπάτες και Θαύματα*, Εκδ. Εξάντας Αθήνα.
12. Lowett T. (1988) *Radical Approaches to Adult Education*, Routledge London.
13. Λύτρας Α. (2000) *Κοινωνία και Εργασία: Ο Ρόλος των Κοινωνικών Τάξεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
14. Μηλιός Γ. (1993) *Εκπαίδευση και Εξουσία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
15. Μητρόπουλος Α. (1989) *To 1992 & Εργατικό Κίνημα*, Εκδ. Τολίδη, Αθήνα.
16. Mills C.W. (1985) *Κοινωνιολογική Φαντασία*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
17. Offe Claus, (1985) *Disorganized Capitalism*, Polity Press, Oxford.
18. Offe Claus, (1993) *Κοινωνία της Εργασίας*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα.
19. Πουλαντζάς N. (1990). *Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.
20. Rifkin J. (1996) *To Τέλος Εργασίας & το Μέλλον της*, N. Σύνορα, Αθήνα.

21. Rus V. *The Future of Industrial Democracy*, International Social Science Journal UNESCO, Vol. 36 No 2.
22. Σκουλάς Γ. (1996) *Κοινωνικές Τάξεις και Κράτος*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
23. Southall R. (1988) *Trade Unions and the New Industrialization of Third World*, Zed Books, London.
24. Toffler A. (1981) *The Third Wave*, Bantam Books, New York.
25. Τσουκαλάς Κ.(1983) *Σημερινή Κρίση Καπιταλισμού*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.